

Ioan Petru Culianu: interviuri, convorbiri

I.P. Culianu nu a dat multe interviuri. Era o fire discretă, poate prea discretă. În cele câteva interviuri, evită referirile la anumite episoade din biografia sa, momente a căror rememorare nu i-ar fi făcut, de altfel, nicio plăcere. Cu toate acestea, lăsa impresia unei persoane deschise, volubile, cu chef de vorbă, părea, prin unele afirmații, chiar o persoană nonconformistă.

I. 1978: Exil

Nonconformist, ciudat chiar, părea și prin atenția pe care o acorda „științelor” oculte (această față a personalității sale va fi exploatată de Claudio Gati, în romanul *Prevestirea*, unde Culianu este transformat într-un personaj de ficțiune inițiat în ale ocultismului; dacă e să dăm crezare evocărilor, cei din jurul său, nu de puține ori, au fost frapați de această componentă extravagantă a firii savantului român). Dar nu despre ocultism e vorba în puținele interviuri existente cu I.P. Culianu. Subiectele dezbătute fac referire, de regulă, la istoria religiilor, la situația politică din România, la literatura română și, nu în ultimul rând, la Mircea Eliade. Primul interviu cu savantul român datează, din câte cunosc, din 1978, intervievator fiind Ginpaolo Romanato. Tema interviului o constituie condiția emigrantului (a disidentului, dacă îl considerăm pe emigrant, prin gestul său extrem, un protestatar împotriva unui regim dictatorial; Culianu se considera un exilat – exilatul presupunând condiția de disident –, nu un emigrant: „Exilatul nu e un emigrant. Un emigrant se poate întoarce în țara lui, noi nu. Emigrantul încearcă să se rostuiască, noi căutăm altceva”). „Intelectualii fug din Est nu atât din pricina constrângerilor politice pe care le comportă regimul, cât din pricina anulării tuturor valorilor spirituale... Cel fugit nu e un emigrant care își caută norocul, ci un om în căutare de altceva”, afirmă la G. Romanato în rândurile care deschid interviul. În România, cele de mai sus ar fi fost contrazise prin argumentul *rezistenței prin cultură*, adică, altfel spus, prin acel argument conform căruia anularea valorilor spirituale nu înseamnă și anihilarea lor. O cultură mai mult sau mai puțin *underground* (nu e vorba de samizdat, cel puțin nu în multe dintre cazurile rezistenței prin cultură și nu în toatele perioadele regimului comunist) încearcă să perpetueze anumite valori. În cele din urmă, cred eu, această rezistență prin cultură era o iluzie. Puterea știa ce se întâmplă, nimic nu exista fără voia ei. Așadar, acest tip de rezistență era unul aprobat de putere. Devenea, prin această caracteristică, invalid. Culianu intuise acest adevăr. A preferat, în locul compromisului, exilul și gân-

direa (într-adevăr) libere. El recunoaște în interviul din 1978: „Puterea totalitară din țările comuniste poate genera în cel ce nu i se adaptează două tipuri de reacții: una este împotrivirea fățișă, cealaltă replierea asupra sa însuși. Eu unul m-am situat pe acest al doilea versant și m-am refugiat în misticism, favorizat fiind și de o perioadă de relativă toleranță care se instalase în România către începutul anilor '70”.

O primă reacție a fost, iată, în cazul lui Culianu, o repliere asupra lui însuși, repliere care nu a exclus, însă, înregimentarea. Culianu a intrat în Partidul Comunist, însă, în ciuda insistențelor Securității, a refuzat să își toarne colegii. Evoluția sa profesională și literară, din acel moment, a devenit incertă. I s-au refuzat articolele, volumul de povestiri, deja anunțat de editură printre viitoarele apariții, nu va mai fi publicat. În aceste condiții, Culianu a preferat exilul. Condiția de exilat a fost, cel puțin la început, una umiltoare, degradantă. Occidentul s-a dovedit și el destul de crud. Nu e de mirare că, în urma acestor experiențe, Culianu va mărturisi: „Cred că, în general, cea mai bună putere rămâne aceea care se face simțită cel mai puțin. Aceasta este, pentru mine, definiția democrației și aș zice că, până în momentul de față, Italia este o țară cât se poate de democratică. Dar trebuie să ții seama de faptul că problema puterii, care mă preocupă de multă vreme în ceea ce privește aspectele-i religioase în sensul larg – respectiv «ideologiile» – nu e o problemă a Italiei, e o problemă universală în spațiu și în timp. Și ține în special de punctul de plecare la care m-am referit adineauri. Ideea negativității puterii nu mi s-a revelat aici, cel mult s-a îmbogățit cu aspecte noi, mai subtile. A trebuit să trec prin experiențe traumatice pentru tânărul de douăzeci și doi de ani care eram pe atunci: lagărul de refugiați, munca manuală, indiferența și suspiciunea oamenilor. Unele au fost de-a dreptul umiltoare, te rog să mă crezi. Mi-a fost chiar frică, iar frica venea să se adauge sentimentului că m-am rătăcit”.

Trauma comunismului este, în unele cazuri, ireversibilă, fenomen evident, crede Culianu, în cazul oamenilor de litere români răspândiți prin Occident și nu numai. Scriitori plecați din România continuă să scrie la fel ca în țară, temându-se să-și exprime părerile, temându-se, în fapt, să aibă păreri. Cultivă arta pentru artă. Unii scriitori români, însă, aș aduce un contraargument, aveau chiar în volumele publicate în România, mesaje încryptate ostile regimului. Aceste mesaje, pare-se, erau căutate cu aviditate de publicul cititor. Dar și în acest caz, cred că avem din nou de-a face cu o iluzie. Fofarfecele cenzurii funcționa fără greș de cele mai multe ori. Aluziile, mesajele erau

lăsate anume pentru a preocupa mințile oamenilor cu futele jocuri hermeneutice. Libertatea era doar un joc al iluziei. Cu alte cuvinte, Culianu era deranjat de lipsa de atitudine fățișă a intelectualului român.

II. 1984, 1989: Istoria religiilor și ecumenismul

În 1984, Andrei Oișteanu reușește să discute cu I.P. Culianu, discuție concretizată într-un interviu publicat, după ce a fost refuzat de revistele „Vatra”, „Ethnologica” și „Viața Românească”, în „Revista de Istorie și Teorie Literară” (nr. 3/1985). Interviul a fost reluat în mai multe volume dedicate lui Culianu sub titlul *Despre gnosticism, bogomilism și nihilism cu Ioan Petru Culianu*. Încă de la bun început este adus în discuție Mircea Eliade și, implicit, relația lui Culianu cu acesta. Memorabilă rămâne mărturisirea tânărului savant român în legătură cu acest subiect: „Eu am spus întotdeauna că sunt un discipol al lui Mircea Eliade, în măsura în care Domnia Sa îmi recunoaște această calitate. Întrucât, în repetate rânduri, recunoașterea s-a produs – sunt un discipol al Domniei-Sale. Mă leagă de Mircea Eliade, așa zice, toată experiența mea, pentru că am încercat să devin istoric al religiilor începând din momentul în care, în primul an de facultate, într-o criză de identitate, pe care mulți o au, am pus mâna pe cărțile lui”.

Discuția se îndreaptă apoi înspre problema *influenței bogomilismului asupra sistemului de credințe și legende populare românești* (era vizată ipoteza lui N. Cartoian, conform căreia bogomilii, din cauza persecuțiilor, ar fi trecut Dunărea pe la nord, ajungând pe teritoriul românesc). Concluzia lui Culianu este una netă: „În general, cred că urmele bogomilismului în cultura populară română sunt nule”. Înspre final, discuția se îndreaptă înspre subiecte dragi lui Culianu: gnosticismul și nihilismul. Din nou, savantul român face distincția între gnosticism și nihilism, elementul care le diferențiază fiind *credința sau necredința în transcendență*.

În scurtul interviu din 1989 (apărut în „Il Sole – 24 ore”, Milano, 24 august 1989), acordat lui Armando Massarenti, I.P. Culianu descrie domeniul istoriei religiilor ca pe unul extrem de ofertant, care „deschide perspective imense, deoarece confruntă între ele extrem de multe realități, toate create de mintea omenească și fiecare avându-și valoarea sa proprie”. O concepție care presupune o perspectivă ecumenică: „A te confrunta cu alte realități, uneori zguduitoare, bizare sau de-a dreptul respingătoare, înseamnă a-ți pune mereu în joc propriile valori și a deveni mai conștient de ele. Iar acest proces de confruntare permanentă are el însuși o mare valoare, din punct de vedere religios... E vorba de o atitudine recentă și, trebuie subliniat, o atitudine tipic occidentală”.

Ecumenismul, catalogat de Culianu drept o valoare occidentală, nu exclude, însă, tendința opusă: aceea de a distruge

culturile care nu au la bază valorile occidentale: „Supraviețuiesc însă până în ziua de azi în cultura noastră două curente. Unul care pune accentul pe superioritatea Occidentului, bazat pe premisa mai mult sau mai puțin evidentă că celelalte culturi ar trebui depășite și distruse. Aceasta e atitudinea care prevalează în plan practic: e suficient să ne gândim la faptul că sunt pe cale de dispariție culturile care nu dispun de o scriere. Celălalt curent (ecumenismul, *n.m.*) poartă, în schimb, amprenta valorilor dialogului, ale înțelegerii reciproce, ale fraternității, pluralismului și ecumenismului, tot atâtea valori care sunt și valorile mele. Este o atitudine care a prevalat, de exemplu, în epoca romantică”. Acest ecumenism, această acceptare a pluralismului implică și existența unui model de societate pluralistă, „orientată spre niște forme de guvernare care să accepte pluralismul”.

La un moment dat, în interviu, Culianu este nevoit să facă unele mărturisiri legate de fondul său religios (nu trebuie uitat că, și în cazul lui Eliade, s-a discutat imens și intens pe tema religiozității acestuia; cu alte cuvinte, s-a pus problema dacă a fost sau nu credincios). Răspunsul este unul simplu: Culianu era creștin prin botez, dar nu se considera un creștin practicant: „Sunt născut în România și, poate dintr-o întâmplare, așa spune, am crescut în valorile confesiunii ortodoxe, adică ale unui creștin mai apropiat de catolicism decât de protestantism. Sunt botezat, dar nu sunt ceea ce se cheamă un practicant. Cred însă că meseria mea conține o profundă lecție de religie. Moștenesc această idee de la maestrul meu, Mircea Eliade. De la el am învățat să abordez diferite religii în respectul deplin al valorilor lor și într-un spirit de profundă considerație. Numai așa mintea noastră își poate lărgi orizontul, poate ajunge la ecumenism și poate face să dispară orice urmă de rasism ori de refuz al celuilalt. Însă acesta nu e agnosticism; dimpotrivă, e o idee specific creștină”.

În continuare, Culianu, neabandonând ideea de ecumenism, ajunge la o concluzie pe care a dezvoltat-o între 1986-1989, cea a originii cognitive a tuturor religiilor, dar și a științei, artei, filosofiei. Cu alte cuvinte, toate acestea au o origine comună, și anume mintea omenească: „Că există un nucleu comun în toate religiile nu încapă îndoială. Toate religiile își au un anumit statut particular, însă cred că o viață omenească lipsită de religie, o colectivitate lipsită de religie sunt de neconceput. Însă conceptul meu de religie este foarte amplu. Cred, de pildă, că nu există graniță stabilă între religie, filozofie și știință. E vorba de elaborări complexe ale minții umane având în comun, prin modalități similare, căutarea adevărului. Iar adevărul nu cred că poate fi vreodată separat cu strictețe de mit”.

III. 1990: Ultimele interviuri

În primăvara lui 1990, Culianu, aflându-se în calitate de *visiting professor* la Universitatea din Arezzo, va fi interviuat

de o studentă, Emanuela Guano. Interviuul a fost descoperit de Daniel Dumbravă și publicat în revista „22” (sept. 2006). Povestind despre tinerețea sa, Culianu va recunoaște atracția pe care a simțit-o pentru domeniul fizicii, lucru vizibil și în elaborarea teoriilor sale. Despre literatură, deși un bun practicant al acesteia, avea o părere peiorativă, pe care, însă, nu a exprimat-o niciodată într-un mod prea explicit. Culianu face, în același interviu, distincția între *mitul-arhetip* și *mitul-narațiune*: „Sunt două moduri de a gândi mitul. În primul caz este vorba de mitul-arhetip. În timp ce în celălalt avem o reprezentare a mitului ca procedeu narativ. Ideea de mit-arhetip provine din spre școala indiană, în timp ce mitul-narațiune este un concept al lui Lévi-Strauss”. Procesul narativ, în căutarea sensului, duce inevitabil la mit. Astfel, barierele dintre știință și mit dispar, în consecință, știința lucrează cu mituri (așa cum o face și istoria religiilor, sau filosofia, sau literatura; ele sunt produsele minții omenești și sunt numite de Culianu sisteme de idei, sisteme cognitive).

În convorbirea dintre Gabriela Adameșteanu și I.P. Culianu din decembrie 1990 (publicată în revista „22”, nr. 13, 5 aprilie 1991), acesta din urmă apare pentru ultima dată în calitate de interviuat. În revista „22”, mărturisește autoarea, interviul a apărut în 1991 sub titlul *Lumea est-europeană: o tragică pierdere de timp, de oameni, de energii*, pentru ca în 1994, același interviu să fie publicat sub titlul *Am urmărit cu tot mai mare durere tot ce se întâmplă în România*.

Ca în mai toate interviurile cu I.P. Culianu, și aici discuția se învârtă în jurul a două subiecte centrale: condiția de emigrant și Mircea Eliade. Referitor la condiția de exilat (căci asta se considera savantul român), I.P. Culianu mărturisește că scrie în șase limbi, iar „când scrii în șase limbi, nu prea mai ai o limbă a ta”. În limba română, însă, a continuat să scrie „diverse romane, recunoaște Culianu, pe care le-am aruncat”. Din acest punct, G. Adameșteanu îndreaptă discuția înspre un alt subiect: Mircea Eliade. Culianu s-a dovedit, într-adevăr, leal față de Eliade, chiar și atunci când a fost iscodit (pentru a nu știu câta oară!) în legătură cu trecutul românesc al maestrului său (practic, pentru a atenua vina lui Eliade, aduce în prim-plan un context socio-politic, tactică pe care, la o adică, a refuzat să o aplice și în cazul lui Eminescu): „Astăzi totul pare absurd: o crimă împotriva inteligenței. Dacă nu mai mult. Dar poți să-ți dai seama cum pe atunci cineva, chiar ca Mircea Eliade, putea să cadă în capcană. Totul părea că avea un anumit sens, se crease un limbaj care dădea impresia că ar comunica, știu eu, resorturile realității într-un mod plauzibil. Cu atât mai mult cu cât atunci toată lumea repeta aceleași lucruri: nu era inovația românilor. Ideea cu evreei, care e fără îndoială resortul motivațiilor economice legionare, fusese pregătită la sfârșitul secolului al XIX-lea în Germania, în Franța, în Anglia mai ales. Dar citit la distanță de cincizeci de ani, chiar făcând abstracție de răz-

boi și de holocaust (deși nu se poate face abstracție), totul pare astăzi o crimă împotriva inteligenței. Și te miri de departe cum cineva ca Eliade putea să cadă în capcană. Mai ales că Eliade are, să spunem, o sută de articole politice, dintre care nici măcar 10% nu sunt din perioada '37. Restul sunt uluitoare de bine intenționate și de actuale pentru noi. Mircea Eliade a început ca democrat... Totuși, cu toată alunecarea din '37, Eliade nu apare nicidecum ca un antisemit”.

Acest interviu din 1990 are un epilog straniu. La sfârșitul lui iunie 1991, Gabriela Adameșteanu primea din America un plic cu o carte: *Out of This World*, ultimul volum al lui I.P. Culianu, savantul român fiind asasinat pe data de 21 mai 1991. De fapt, aceasta era și data dedicației de pe prima filă a cărții: 21 mai 1991.

BIBLIOGRAFIE

1. Călinescu, Matei, *Ioan. P. Culianu și Mircea Eliade – amintiri, lecturi, reflecții*, Iași, Polirom, 2002.
2. Culianu, Ioan Petru, *Dialoguri intrerupte: Corespondență Mircea Eliade – Ioan Petru Culianu*, pref. de Matei Călinescu, Iași, Polirom, 2004.
3. Culianu, Ioan Petru, *Păcatul împotriva Spiritului*, București, Nemira, 1999.
4. *Ioan Petru Culianu: omul și opera*, vol. coord. de Sorin Antohi, Iași, Polirom, 2003.
5. Oișteanu, Andrei, *Religie, politică și mit: texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu*, Iași, Polirom, 2007.